

تقریرات درس خارج فقه

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرس طباطبایی یزدی (دامت برکاته)

سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

جلسه بیستم؛ شنبه ۱۳۹۱/۷/۲۹

کراهت تصرف در موارد جواز اخذ با وجود علم اجمالی

مرحوم شیخ بعد از این که فرمودند: «در صورت دوم که علم اجمالی به وجود حرام در اموال سلطان یا هر جائری داریم که می تواند مأخوذ از آن باشد و اگر اطراف شبهه، غیر محصوره باشد یا محصوره ای که بعضی اطراف از محل ابتلاء خارج باشد، جایز است در مأخوذ تصرف کند» در این جا می فرماید مراد از جواز، جواز بالمعنی الاعم است که می تواند مکروه هم باشد، کما این که بعضی نیز تصریح به کراهت اخذ و تصرف در آن کرده و استدلال هایی هم بر آن اقامه کرده اند از جمله:

ادله ای اقامه شده بر کراهت تصرف و نقد آن

۱. احتمال حرمت واقعی

با وجود علم اجمالی به حرام، احتمال دارد آن مأخوذ از سلطان، همان حرام واقعی باشد، بنابراین خلاف احتیاط است کسی در آن تصرف کند. بعضی روایات هم ترغیب به اجتناب می کند مانند: «دَعُ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيبُكَ»، «فَمَنْ تَرَكَ الشُّبُهَاتِ نَجَا مِنَ الْمُحَرَّمَاتِ» و ...^۱

ولی این دلیل بیش از حسن احتیاط چیزی افاده نمی کند و نمی تواند اثبات کراهت تصرف در مأخوذ از

۱. کتاب المکاسب، ج ۲، ص ۱۶۸:

ثم إنه صرح جماعة بكراهة الأخذ، وعن المنتهى الاستدلال له باحتمال الحرمة، و بمثل قولهم بشيء: «دع ما يريبك»، و قولهم: «من ترك الشبهات نجا من المحرمات» ... إلخ.

سلطان بما هو مأخوذ از سلطان کند. بله، در مورد سلطان از آن جایی که احتمال حرمت آن قوی تر است، پس احتیاط هم مطلوب تر است، ولی این چیزی اضافه بر حسن احتیاط در همه‌ی موارد احتمال حرمت نیست.

بنابراین این دلیل برای اثبات مدعا ناتمام است.

۲. موجب پیدایش محبت ظالم

از آن جایی که «جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا»؛ دل‌ها مجبول و مفضول بر محبت کسی است که به او احسان کرده، پس اگر کسی از سلطان یا هر جائری هدیه اخذ کند، موجب رشد محبت او در قلبش می‌شود.^۲

این دلیل هم برای اثبات مدعا ناتمام است؛ زیرا اثبات نمی‌کند مأخوذ از سلطان بما هو مأخوذ من السلطان مکروه است، بلکه می‌توانیم بگوییم آنچه ناپسند و بلکه حرام است، حبّ ظالم است و اخذ جایزه از سلطان ظالم همیشه مساوی با حبّ او نیست و این امکان وجود دارد با این که از او اخذ می‌کند، کینه‌ی او را هم به دل داشته باشد، کما این که نقل شده امام حسن و امام حسین علیهما السلام از معاویه جایزه را می‌گرفتند^۳ و هیچ حبّی در دلشان نسبت به معاویه نداشتند؛ زیرا می‌دانستند این‌ها غصبی است که یا حق خود ائمه علیهم السلام است یا حق مسلمانان است که ائمه علیهم السلام بر آن ولایت دارند.

بله اخذ از آنان انسان را در معرض پیدایش محبت به آنان قرار می‌دهد که باز به جهت رعایت احتیاط بهتر است اخذ نکند، مگر در موارد خاص.

۱. من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۸۱:

[قال علیه السلام] جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَ بُغِضَ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا.

۲. کتاب المکاسب، ج ۲، ص ۱۶۸:

و ربما یزاد علی ذلك: بأن أخذ المال منهم یوجب محبتهم؛ فإن القلوب مجبولة علی حبّ من أحسن إليها، و یترتب علیه من المفاسد ما لا یخفی. و فی الصحیح: «إن أحدکم لا یصیب من دنیاهم شیئاً إلّا أصابوا من دینه مثله».

۳. وسائل الشیعة، ج ۱۷، کتاب التجارة، ابواب ما یکنسب به، باب ۵۱، ح ۱۳، ص ۲۱۶ و قرب الاسنای. ص ۹۲:

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ فِي قُرْبِ الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ظَرِيفٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلْوَانَ عَنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ أَبِيهِ علیه السلام أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ علیهم السلام كَانَا يُعْمَرَانِ مُعَاوِيَةَ وَ يَقَعَانِ فِيهِ وَ يَقْبَلَانِ جَوَائِزَهُ.

۴. همان، ح ۱۴، ص ۲۱۷ و الاحتجاج، ج ۲، ص ۲۹۸:

أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الطَّبْرَسِيُّ فِي الْإِحْتِجَاجِ عَنِ الْحُسَيْنِ علیه السلام أَنَّهُ كَتَبَ كِتَاباً إِلَى مُعَاوِيَةَ وَ ذَكَرَ الْكِتَابَ وَ فِيهِ تَقْرِيعٌ عَظِيمٌ وَ تَوْبِيخٌ بَلِيغٌ قَالَ: فَمَا كَتَبَ إِلَيْهِ مُعَاوِيَةُ بَشِيءٌ يَسُوؤُهُ وَ كَانَ يَبْعَثُ إِلَيْهِ فِي كُلِّ سَنَةٍ أَلْفَ أَلْفِ دِرْهَمٍ سِوَى غُرُوضٍ وَ هَدَايَا مِنْ كُلِّ ضَرْبٍ.

٣. روایت الفضل بن الربیع:

وَ عَنْهُ [مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي عِيُونِ الْأَخْبَارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ
الْهَمْدَانِيِّ] عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْمَدَنِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِيهِ
فِي حَدِيثٍ أَنَّ الرَّشِيدَ أَمَرَ بِإِحْضَارِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليه السلام يَوْمًا فَأَكْرَمَهُ وَ أَتَى بِهَا بِحَقِّهِ الْعَالِيَةَ
[فَفَتَحَهَا بِيَدِهِ] ^١ فَعَلَفَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ أَمَرَ أَنْ يُحْمَلَ بَيْنَ يَدَيْهِ خَلْعٌ وَ بَدْرَتَانِ ^٢ دَسَانِيرُ فَقَالَ مُوسَى بْنُ
جَعْفَرٍ عليه السلام : وَ اللَّهُ لَوْ لَا أَنِّي أَرَى مَنْ أَرْوَجُهُ بِهَا مِنْ عُرَابِ بَنِي أَبِي طَالِبٍ لِنَلَّا يَنْقَطِعَ نَسْلُهُ مَا
قَبِلْتُهَا أَبَدًا. ^٣

١. در مصدر این عبارت را ندارد.

٢. لسان العرب، ج ٤، ص ٤٩:

البذرة: كيس فيه ألف أو عشرة آلاف، سميت ببذرة السخلة، و الجمع البذور، و ثلاث بدرات.

٣. وسائل الشيعة، ج ١٧، كتاب التجارة، ابواب ما يكتسب به، باب ٥١، ح ١١، ص ٢١٦ و عيون الاخبار، ج ١، ص ٧٧.

متن کامل این روایت در عيون الاخبار این چنین است:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زِيَادِ بْنِ جَعْفَرِ الْهَمْدَانِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَدَنِيُّ عَنْ أَبِي عَبْدِ
اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِيهِ الْفَضْلِ قَالَ: كُنْتُ أَحْجُبُ الرَّشِيدَ فَأَقْبَلَ عَلِيٌّ يَوْمًا غَضْبَانَ وَ بِيَدِهِ سَيْفٌ يَقْلِبُهُ فَقَالَ لِي: يَا فَضْلُ بِرَأْيِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله لَنْ لَمْ
تَأْتِي بَابِي عَمِّي الْآنَ لَأَخْذَنَّ الَّذِي فِيهِ عَيْنَاكَ فَقُلْتُ: بِمَنْ أَجِيبُكَ؟ فَقَالَ: بِهَذَا الْحِجَازِيِّ فَقُلْتُ: وَ أَيْ الْحِجَازِيِّ؟ قَالَ: مُوسَى بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ
عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَالَ الْفَضْلُ: فَخِفْتُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ أَجِيءَ بِهِ إِلَيْهِ ثُمَّ فَكَّرْتُ فِي النِّقْمَةِ فَقُلْتُ لَهُ: أَفْعَلُ؟ فَقَالَ: ابْنَتِي
بِسَوْطَيْنِ وَ هَسَارَيْنِ [هَسَارَيْنِ] وَ جَلَادَيْنِ قَالَ: فَأَتَيْتُهُ بِذَلِكَ وَ مَضَيْتُ إِلَى مَنْزِلِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليه السلام فَأَتَيْتُ إِلَى خَرِبَةٍ فِيهَا كُوخٌ مِنْ
جِرَابِدِ النَّخْلِ فَإِذَا أَنَا بِغُلَامٍ أَسْوَدَ فَقُلْتُ لَهُ: اسْتَأْذِنْ لِي عَلَى مَوْلَاكَ يَرْحَمُكَ اللَّهُ فَقَالَ لِي: لِمَ فَلَيْسَ لَهُ حَاجِبٌ وَ لَا بَوَابٌ فَوَلَجْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا أَنَا بِغُلَامٍ
أَسْوَدَ بِيَدِهِ مِقْصٌ يَأْخُذُ اللَّحْمَ مِنْ جَبِينِهِ وَ عَرْتَيْنِ أَنْفِهِ مِنْ كَثْرَةِ سُجُودِهِ فَقُلْتُ لَهُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَجِبِ الرَّشِيدَ فَقَالَ: مَا لِلرَّشِيدِ وَ مَا لِي
أَ مَا تَسْغَلُهُ نِقْمَتُهُ عَنِّي ثُمَّ وَتَبَ مُسْرِعًا وَ هُوَ يَقُولُ: لَوْ لَا أَنِّي سَمِعْتُ فِي خَبَرٍ عَنْ جَدِّي رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله أَنْ طَاعَةَ السُّلْطَانِ لِلتَّقِيَّةِ وَاجِبَةٌ إِذَا مَا جِئْتُ
فَقُلْتُ لَهُ: اسْتَعِدَّ لِلْمُعْتُوبَةِ يَا أَبَا إِبْرَاهِيمَ رَحِمَكَ اللَّهُ فَقَالَ عليه السلام: أَلَيْسَ مَعِيَ مَنْ يَمْلِكُ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةَ وَ لَنْ يَقْدِرَ الْيَوْمَ عَلَى سُوءٍ بِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ
فَضْلُ بْنُ الرَّبِيعِ: فَرَأَيْتَهُ وَ قَدْ أَدَارَ يَدَهُ عليه السلام يُلُوْحُ بِهَا عَلَى رَأْسِهِ عليه السلام ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَدَخَلْتُ عَلَى الرَّشِيدِ فَإِذَا هُوَ كَأَنَّهُ امْرَأَةٌ تَكْلِي قَائِمٌ حَيْرَانٌ فَلَمَّا رَأَى قَالَ
لِي: يَا فَضْلُ فَقُلْتُ: لَيْبِكَ فَقَالَ: جِئْتَنِي بِابْنِ عَمِّي قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: لَا تَكُونُ أَرْعَجْتَهُ فَقُلْتُ: لَا قَالَ: لَا تَكُونُ أَعْلَمْتَهُ أَنِّي عَلَيْهِ غَضْبَانٌ فَإِنِّي قَدْ هَيَّجْتُ عَلَى
نَفْسِي مَا لَمْ أَرِدْهُ أَنْذَنَ لَهُ بِالِدُخُولِ فَأَذِنْتُ لَهُ فَلَمَّا رَأَهُ وَتَبَّ إِلَيْهِ قَائِمًا وَ عَانَقَهُ وَ قَالَ لَهُ: مَرْحَبًا بِابْنِ عَمِّي وَ أَخِي وَ وَارِثِ نِعْمَتِي ثُمَّ أَجْلَسَهُ عَلَى فَخْذِي
فَقَالَ لَهُ: مَا الَّذِي قَطَعَكَ عَنْ زِيَارَتِنَا؟ فَقَالَ: سَعَةُ مَمْلَكَتِكَ وَ حُبُّكَ لِلدُّنْيَا فَقَالَ: ابْنَتِي بِحَقِّهِ الْعَالِيَةَ فَأَتَى بِهَا فَعَلَفَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ أَمَرَ أَنْ يُحْمَلَ بَيْنَ يَدَيْهِ خَلْعٌ
وَ بَدْرَتَانِ دَسَانِيرُ فَقَالَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليه السلام وَ اللَّهُ لَوْ لَا أَنِّي أَرَى مَنْ أَرْوَجُهُ بِهَا مِنْ عُرَابِ بَنِي أَبِي طَالِبٍ لِنَلَّا يَنْقَطِعَ نَسْلُهُ أَبَدًا مَا قَبِلْتُهَا ثُمَّ تَوَلَّى عليه السلام وَ هُوَ
يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَقَالَ الْفَضْلُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَرَدْتُ أَنْ تَعَاقِبَهُ فَخَلَعْتَ عَلَيْهِ وَ أَكْرَمْتَهُ؟! فَقَالَ لِي: يَا فَضْلُ إِنَّكَ لَمَّا مَضَيْتَ لِنَجِيئِي بِهِ
رَأَيْتُ أَقْوَامًا قَدْ أَحْدَقُوا بِدَارِي بِأَيْدِيهِمْ جِرَابٌ قَدْ غَرَسُوهَا فِي أَصْلِ الدَّارِ يَقُولُونَ إِنْ آذَى ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ خَسَفْنَا بِهِ وَ إِنْ أَحْسَنَ إِلَيْهِ أَنْصَرَفْنَا عَنْهُ وَ
تَرَكَنَاهُ فَتَبِعْتُهُ عليه السلام فَقُلْتُ لَهُ: مَا الَّذِي قُلْتَ حَتَّى كُفَيْتَ أَمْرَ الرَّشِيدِ؟ فَقَالَ: دُعَاءُ جَدِّي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ كَانَ إِذَا دَعَا بِهِ مَا بَرَزَ إِلَى عَسْكَرٍ إِلَّا هَزَمَهُ وَ لَا
إِلَى فَارِسٍ إِلَّا قَهَرَهُ وَ هُوَ دُعَاءُ كِنَايَةِ الْبَلَاءِ قُلْتُ: وَ مَا هُوَ؟ قَالَ: قُلْتُ: اللَّهُمَّ بِكَ أَسَارٌ [أَسَاوِرٌ] وَ بِكَ أَحَاوِلُ وَ بِكَ أَجَاوِرُ وَ بِكَ أَصُولُ وَ بِكَ أَنْصِرُ وَ
بِكَ أَمُوتُ وَ بِكَ أَحْيَا أَسَلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَ فَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَنِي وَ رَزَقْتَنِي وَ سَتَرْتَنِي عَنْ

فضل بن الربیع در ضمن حدیثی نقل کرد که روزی هارون الرشید امر به احضار موسی بن جعفر علیه السلام کرد، پس حضرت را اکرام کرد و جعبه‌ی عطری که آوردند آن را با دست خود باز کرد، سپس آن را در غلافی گذاشت و دستور داد همراه حضرت خلعت‌هایی بعلاوه دو کیسه‌ی ده هزار دیناری حمل شود. موسی بن جعفر علیه السلام فرمودند: والله اگر نبود به خاطر تزویج بعضی از عذب‌های اولاد ابی طالب تا نسلشان منقطع نشود، هرگز آن را قبول نمی‌کردم!

از این روایت استفاده کرده‌اند که قبول هدیه‌ی سلطان مکروه است؛ زیرا اگر نبود به خاطر امر مهم‌تری، حضرت از قبول آن امتناع می‌کردند.

ولی دلالت این روایت نیز بر مدعا ناتمام است؛ چون وجه این‌که حضرت نمی‌خواستند قبول کنند، معلوم نیست. شاید به این خاطر بوده که تأییدی بر مقام هارون الرشید به عنوان خلافت می‌شد، یا به خاطر متنی که در پشت آن بود یا توقعاتی که ممکن بود هارون الرشید داشته باشد یا ...

مرحوم شیخ بعد از طرح کراهت اخذ، راه‌هایی را برای رفع کراهت ذکر می‌کند که به خاطر عدم ثبوت اصل، اختصاراً آن‌ها را مرور می‌کنیم.

راه‌هایی برای رفع کراهت

۱. إخبار مجیز به حلیت آن

یکی از راه‌های رفع کراهت این است که خود سلطان یا هر غاصب دیگری - در صورتی که کراهت را تعمیم به اخذ از غیر سلطان نیز دهیم - خبر دهد که این هدیه را از صلب مالش و از اموال حلالش داده است.^۱

الْعِبَادِ بِلُطْفِ مَا خَوْلْتَنِي وَ اَغْنَيْتَنِي إِذَا هَوَيْتُ رَدَدْتَنِي وَ إِذَا عَتَرْتُ قَوْمَتِي وَ إِذَا مَرَضْتُ شَفَيْتَنِي وَ إِذَا دَعَوْتُ أَجَبْتَنِي يَا سَيِّدِي اَرْضَ عَنِّي فَقَدْ اَرْضَيْتَنِي.

۱. کتاب المکاسب، ج ۲، ص ۱۶۹:

ثم إنهم ذكروا ارتفاع الكراهة بأمر:

منها: إخبار المجيز بحليته، بأن يقول: هذه الجائزة من تجارتي أو زراعتي، أو نحو ذلك مما يحل للأخذ التصرف فيه. و ظاهر المحكي عن الرياض تبعاً لظاهر الحدائق أنه مما لا خلاف فيه. و اعترف ولده عليه السلام في المناهل بأنه لم يجد له مستنداً، مع أنه لم يحك التصريح به إلا عن الأردبيلي، ثم عن العلامة الطباطبائي.

و يمكن أن يكون المستند ما دل على قبول قول ذي اليد فيعمل بقوله، كما لو قامت البيئة على تملكه، و شبهة الحرمة و إن لم ترتفع بذلك، إلا أن الموجب للكراهة ليس مجرد الاحتمال، و إلا لعمت الكراهة أخذ المال من كل أحد، بل الموجب له: كون الظالم مظنة الظلم و الغصب و غير متورع عن المحارم، نظير كراهة سور من لا يتوقى النجاسة، و هذا المعنى يرتفع بإخباره، إلا إذا كان خبره ك «يده» مظنة للكذب؛ لكونه ظالماً غاصباً.

به همین خاطر است در مکتوبی که از شاه عباس صفوی در مورد تعمیرات صحن و ضریح مقدس حضرت ثامن الحجج علی بن موسی الرضا علیه آلاف التحية و الثناء وجود دارد، قید شده که مخارج آن از صلب مال شاه عباس بوده است.^۱ این مکتوبه را علی الظاهر شیخ بهایی رحمته الله [تنظیم کرده و بر تعمیرات نظرات داشته و] چنین تذکری را به شاه عباس داده که از اموال حلال و از صلب مالش - نه از اموالی که به عنوان خراج، مالیات، عُشر و ... بوده است - در این راه خرج شود و در این مکتوبه هم قید شود تا برای دیگران چنین شبهه‌ای پیش نیاید که از اموال مشتبه بوده است.

سید علی صاحب ریاض^۲ تبعاً لظاهر کلام صاحب حدائق رحمته الله ادعای لاخلاف در مسأله کرده که اگر سلطان یا هر جائری بگوید این هدیه از اموال حلالش هست، این در رفع کراهت کافی است.

اما پسر ایشان یعنی سید محمد مجاهد رحمته الله صاحب مناهل^۴ اذعان کرده که این کلام مستندی ندارد.^۱

فیكون خبره حیثئذک «یدیه و تصرفه» غیر مفید إلاً للإباحة الظاهرية الغير المنافية للكراهة، فیخص الحكم برفع الكراهة بما إذا كان مأموناً فی خبره.

۱. شیخ عباس قمی در *مفاتیح الجنان* می‌نویسد:

فلما بلغ [الشاه عباس] مدينة خراسان أمر بأن یرحّب الصّحن المبارک و کان المدخل الی الروضة حینذاك فی ایوان علی شیر فی جانب من جوانب الصّحن الشّریف بشکل غیر أنیق، فأمر بتشیید الصّحن بحیث یتوسطه الایوان ... و ممّا أجراه الشّاه عباس أيضاً أنه کسى القبة الطّاهرة بالذهب كما تنطق به الکتابة الموجودة علی القبة الطّاهرة و هی:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ عَظَائِمِ تَوْفِيقَاتِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ أَنْ وَفَّقَ السُّلْطَانَ ... بِالْمَجِئِ مَاشِياً عَلَی قَدَمِهِ مِنْ دَارِ السُّلْطَنَةِ أَصْفَهَانَ الِی زِیَارَةِ هَذَا الْحَرَمِ الْأَشْرَفِ وَ قَدْ تَشَرَّفَ بِزِیْنَةِ هَذِهِ الْقَبَةِ مِنْ خُلُصِّ مَا لَهُ فِي سَنَةِ أَلْفٍ وَ عِشْرٍ وَ تَمَّ سَنَةَ أَلْفٍ وَ سِتٍّ وَ عِشْرٍ».

۲. *ریاض المسائل*، ج ۸، ص ۲۰۶:

يمكن الجمع بحمل القبول إما علی الوجه الذی علل به فی أحدهما أو علی أن المراد منه الإرشاد إلی الإباحة و رفع توهم الحرمة أو علی كونه بعد العلم بخلوصها عن الحرام و لا ریب فی انتفاء الكراهة حیثئذ و لا خلاف فیهِ و لا فی انتفائها بإخبار المجرى بذلك أو إخراج الخمس لكونه مطهراً للمال المختلط بالحرام علماً ...

۳. *الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة*، ج ۱۸، ص ۲۶۱:

لا اشكال و لا خلاف فی حل جوائز السلطان و جمیع الظلمة، علی كراهية ما لم یخبره بأن ذلك من ماله، فإنه لا كراهة. و ما لم یعلم بكونه حراماً فیجب رده علی مالکة، أو الصدقة به عنه.

۴. سید محمد مجاهد در حمله‌ی روس‌ها علیه ایران به مقابله برخاست و فتوای جهاد صادر کرد و حضور او مشوق مردم برای جهاد بود، اما متأسفانه با این‌که با شوکت و عظمت زائد الوصفی به میدان رفت، اما از آن‌جا که کارگردانان اصلی جنگ، کسان دیگری بودند و فقط ایشان مشوق بودند، قوای ایران با وضعیت اسفباری شکست خورد!

امروز هم بعضی می‌خواهند این همه عزت و قدرتی که روحانیت ایجاد کرده به دست کسان دیگر بسپارند و همان سرنوشت عهدنامه‌های ننگین را دوباره تحمیل کنند.

✓ *اعیان الشیعة*، ج ۹، ص ۴۴۳:

السید محمد المجاهد ابن السید علی صاحب الریاض الطباطبائی الحائری ولد فی کربلاء فی حدود سنة (۱۱۸۰ هـ.ق) و توفي فی قزوین عائداً

مرحوم شيخ مستند آن را این چنین ذکر کرده که شاید از باب حجّیت قول ذی الید باشد که می توان این اشکال را وارد کرد که اگر قول ذی الید حجت باشد، خود ید که اعتبارش بیشتر است و همان طور که ید داشتن بر آن کراهت را برطرف نکرد، قول ذی الید هم نمی تواند کراهت را برطرف کند.

۲. پرداخت خمس

یکی دیگر از راه های رفع کراهت را پرداخت خمس آن ذکر کرده اند. مرحوم شیخ وجوه متعددی برای رافعیّت پرداخت خمس برای کراهت ذکر می کند، ولی به یک امر قاطعی نمی رسد و در نهایت می فرماید:

«يمكن الخدشة في أصل الاستدلال: بأنّ الخمس إنّما يطهّر المختلط بالحرام، حيث إنّ

بعضه حرام و بعضه حلال، فكأنّ الشارع جعل الخمس بدل ما فيه من الحرام...»^۲

من جهاد الروس سنة (١٢٢٢ هـ.ق) و حمل نعشه إلى كربلاء فدفن فيها و قبره مزور مشهور عليه قبة عظيمة.

في تكملة أمل الآمل: علامة العلماء الاعلام و سيد الفقهاء العظام و اعلم أهل العلم بالأصول و الكلام تخرج على بحر العلوم و هو صهره على ابنته الوحيدة أم أولاده الأفاضل و على والده صاحب الرياض و كد و جد في علمي الفقه و الأصول حتى جزم والده بأنه اعلم منه فصار لا يفتى و ابنه في كربلاء فعلم ابنه بذلك فرحل إلى أصفهان و سكنها ثلاث عشرة سنة و هو المدرس فيها و المرجع في علمي الأصول و الفقه لكل علمائنا و صنف فيها مفاتيح الأصول و غيره حتى توفي والده فرجع إلى كربلاء فكان المرجع العام لكل الامامية في أطراف الدنيا و قام سوق العلم في كربلاء و صارت الرحلة اليه في طلب العلم من كل البلاد و سكن الكاظمية لما كثرت مهاجمة الوهابية لكربلاء و كانت البلدة بوجوده مرجعا للشيعة ...

و انما لقب «المجاهد» لأن الروس في سلطنة فتحعلي شاه القاجاري تعدوا على بعض حدود ايران فطلب المترجم من الشاه إعلان الحرب على روسيا و لما كان الشاه يعلم عدم قدرة الدولة الإيرانية على ذلك لم يجب إلى هذا فأصر عليه السيد و كتب اليه إن لم تقم أنت بالجهاد قمت انا به فلم يجد الشاه بدا من اجابته و توجه السيد مع جماعة من العلماء و الطلاب و أهل الصلاح إلى بلاد ايران فلما دخلها عظمه أهلها غاية التعظيم و اجتمع عليه خلق كثير حتى انه توضأ يوما على حوض كبير فاخذ الناس ماءه للتبرك به حتى فرغ و لما اقترب من طهران استقبله الشاه و جميع أهل طهران و أجلسه الشاه [مع] معه على السرير و نهض للجهاد ...

و لما جرى على العسكر الإيراني ما جرى رجع السيد و قد اسودت الدنيا في وجهه حتى أنه لما وصل إلى أردبيل قيل أنه لم يتكلم سبعة أيام و لما وصل إلى قزوین توفي كمدا و غیظا.

۱. کتاب المناهل، ص ۳۰۳:

السادس: ذكروا أنه يرتفع كراهة اخذ الجائزة من الظلمة بامور منها: العلم بحليتها ... و منها اخبار المجيز بالاباحة كان يقول هذه الجائزة من زراعتي او تجارتي او اقترضته من فلان او نحو ذلك و قد صرح بخصوص هذا في مجمع الفائدة و لذا صرح به في الرياض نافيا عنه الريب و كذا صرح به السيد الاستاد رحمته الله و لم اجد مستنده.

۲. کتاب المكاسب، ج ۲، ص ۱۷۱:

و منها: إخراج الخمس منه، حكى عن المنتهى و المحقق الأردبيلي قدس سره، و ظاهر الرياض هنا أيضاً عدم الخلاف، و لعنه لما ذكر في المنتهى في وجه استحباب إخراج الخمس من هذا المال:- من أنّ الخمس مطهّر للمال المختلط يقيناً بالحرام، فمحتمل الحرمة أولى بالظهور به، فإن مقتضى الطهارة بالخمس صيرورة المال حلالاً واقعيّاً، فلا يبقى حكم الشبهة كما لا يبقى في المال المختلط يقيناً بعد إخراج الخمس.

نعم، يمكن الخدشة في أصل الاستدلال: بأنّ الخمس إنّما يطهّر المختلط بالحرام، حيث إنّ بعضه حرام و بعضه حلال، فكأنّ الشارع جعل

شاید ما این مسأله را در ضمن بحث وجوب پرداخت خمس از مال مختلط به حرام مطرح کرده و مورد بررسی قرار دهیم.

۳. اخذ آن دارای مصلحت اهمی باشد.

راه سومی که برای رفع کراهت اخذ هدیه‌ی سلطان ذکر کرده‌اند این است که گفته‌اند از تعلیل امام کاظم علیه السلام در قبول هدیه‌ی هارون که فرمودند: «اگر نبود به خاطر تزویج بعضی از عزاب فرزندان ابوطالب تا نسلشان منقطع نشود، هرگز قبول نمی‌کردم» استفاده می‌شود اگر اخذ دارای مصلحت اهمی باشد، می‌تواند رافع کراهت باشد.^۱

این راه‌هایی بود که برای رفع کراهت ذکر کرده‌اند، ولی ما اصل مسأله که آیا اخذ کراهت دارد یا خیر و اگر کراهت داشته باشد، این طرق می‌تواند رافع کراهت باشد یا نه را بنا نداریم بیش از این دنبال کنیم.

تقریر متن: عبدالله امیرخانی

استخراج منابع و روایات: جواد احمدی

الخمس بدل ما فيه من الحرام، فمعنى تطهيره تخلصه بإخراج الخمس مما فيه من الحرام، فكأن المقدار الحلال طاهر في نفسه إلا أنه قد تلوث بسبب الاختلاط مع الحرام بحكم الحرام وهو وجوب الاجتناب، فأخراج الخمس مطهر له عن هذه القذارة العرضية، وأما المال المحتمل لكونه بنفسه حراماً وقدرًا ذاتياً فلا معنى لتطهيره بإخراج خمسة، بل المناسب لحكم الأصل حيث جعل الاختلاط قذارة عرضية كون الحرام قدر العين، ولازمه أن المال المحتمل الحرمة غير قابل للتطهير فلا بد من الاجتناب عنه.

۱. همان، ص ۱۷۳:

ثم إن الاستفادة مما تقدم من اعتذار الكاظم عليه السلام من قبول الجائزة بتزويج عزاب الظالمين لئلا ينقطع نسلهم، ومن غيره: أن الكراهة ترتفع بكل مصلحة هي أهم في نظر الشارع من الاجتناب عن الشبهة، ويمكن أن يكون اعتذاره عليه السلام إشارة إلى أنه لولا صرفها فيما يصرف فيه المظالم المردودة لما قبلها، فيجب أو ينبغي أن يأخذها ثم يصرفها في مصارفها.